

ВПЛИВ МІЛІТАРНОГО ЧИННИКА НА ПОЗИЦІЮ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ У 1648 р.

ЮГА ОЛЕКСАНДР
(Кам'янець-Подільський)

Середина XVII ст. була часом значних випробувань для владної верхівки Речі Посполитої, від успішності вирішення яких залежала подальша доля держави. Річ у тім, що завершення у 1648 р. Тридцятилітньої війни та підписання Вестфальського мирного договору зафіксували послаблення міжнародних позицій країн католицького блоку, у тому числі й Польсько-Литовської держави. Відтак її політичній еліті потрібно було міркувати над способами і засобами відновлення політичної ваги на теренах Центрально-Східної Європи. Проте, вирішення цього завдання ускладнювало розгортання у тому ж 1648 р. Української національної революції, в процесі перебігу якої відбулося утворення нового державного організму, що виник на частині підвладних Варшаві українських земель. Ситуацію ускладнювало те, що на теренах витвореної Української держави розгорнулися важливі суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення, які повністю суперечили річпосполитській моделі, більше того – ліквідували її.

Кардинальні зміни стали викликом для владної верхівки Польсько-Литовської держави у контексті спроможності визнання / невизнання права українського народу на самостійний розвиток, тому відбувався складний процес пошуку шляхів розв'язання української проблеми. Аналіз “української політики” політичної еліти упродовж 1648 р. чітко засвідчує, що до кінця року в її середовищі остаточно викристалізувалося два угруповання в контексті визначення підходів до врегулювання конфлікту з Військом Запорозьким – радикальне (відстоювання необхідності силової розправи з повстанцями) та помірковане (врегулювання конфлікту шляхом переговорів і мінімальних поступок). Причому

му, обидва угруповання не були в конкретному випадку політичного життя Речі Посполитої середини XVII ст. оформленими постійно діючими об'єднаннями осіб (у розумінні сучасних політичних партій), а приналежність до якогось з них визначалася на основі подібності позицій та поглядів у контексті пошуку шляхів, способів і засобів врегулювання конфлікту з козацькою Україною.

І тут виникає питання, а які власне чинники впливали на конкретні позиції і погляди урядовців та змушували змінювати їх, при цьому підтримуючи умовний поділ на радикалів і поміркованих. Одним з найвагоміших був саме мілітарний, під впливом якого військові перемоги і поразки по-різному сприймалися в середовищі річпосполитської політичної верхівки і відповідно визначали конкретні позиції і дії.

Від самого початку козацького повстання на Запорозжжі великий коронний гетьман М. Потоцький та польний гетьман М. Калиновський за будь-яку ціну прагнули не допустити Б. Хмельницького на “волюсть” та виступали за те, щоб ізолювати його на Запорозжжі й там придушити повстання. Проте, як відомо, план військового походу на Запорозжжя зазнав невдачі, що лише посилювало радикально налаштовану частину правлячої верхівки у необхідності виключно силової розправи.

Отримавши інформацію про весняні поразки Біля Жовтих Вод і Корсуня, урядовці за участю канцлера Є. Оссолінського та примаса М. Лубенського на нараді на початку червня прийняли рішення закликати шляхту Речі Посполитої формувати військові підрозділи й готуватися до посполитого рушення, “якщо б до нього дійшло”. Але оскільки армія не могла бути сформована протягом найближчих тижнів, канцлер і примас, побоюючись наступу Б. Хмельницького та реалізації його задумів створити Українську державу, водночас вирішили вдатися і до переговорів. Тобто, фактор військових поразок все ж змусив вдатися до поміркованого сценарію врегулювання конфлікту. Натомість радикальна частина урядовців закликала “не укладати з козаками миру”, переконуючи учасників літнього сейму, що вони можуть бути втихомирені лише “силою зброї”.

Саме активна позиція останніх, зокрема київського воєводи Я. Тишкевича, руського воєводи Я. Вишневецького, коронного стражника С. Лаца, обозного ВКЛ С. Осінського та брацлавського підсудка К. Тишкевича, і їх ставка виключно на силовий сценарій стали вагомою перепорою для проведення переговорів. За таких обставин, на початку вересня вони припинилися.

Вереснева ж військова кампанія знову обернулася для Речі Посполитої поразкою під Пилявцями. Особливо занепокоєння польських політиків посилилося, коли українське військо спрямувалося на західноукраїнські терени. І знову під впливом мілітарного чинника актуальності набула концепція урядовців, які схилилися до пошуку примирення з Військом Запорозьким. Радикально ж налаштовані урядовці, зокрема М. Остророг та Я. Вишневецький, продовжували наполягати на силовому варіанті врегулювання конфлікту.

Проте, шляхта Центральної Польщі, яка хотіла зберегти українські землі в складі Речі Посполитої ціною незначних поступок і не горіла бажанням брати участь у посполитому рушенні, відкинула пропозиції про його скликання і підтримала на трон кандидатуру Я. Казимира, котрий 17 листопада був обраний королем. Перед цим він відправив до Б. Хмельницького посла Я. Смяровського з пропозицією укласти перемир'я. У відповідь гетьман наприкінці листопада прийняв рішення припинити військову кампанію, визнав владу новообраного короля й розпочав відступ “на Україну” – було укладено Замостянське перемир'я.

Отже, аналіз “української політики” Варшави упродовж 1648 р. засвідчує, що визначальний вплив на дії урядовців в контексті пошуку інструментарію врегулювання конфлікту з Військом Запорозьким здійснював мілітарний чинник. Причому в один і той самий період часу однією частиною урядовців він сприймався в якості фактору, який змушував до переговорів, а іншою – як аргумент до пошуку засобів для реалізації виключно силового сценарію.